

LIBURUAK

*Axuiar. GERO. IV argitara-aldia Euskaltzaindiko LEKUONA apai-
zak prestatua eta aitzin-sobastua. Euskaltzaindia'ren ardurapean
Zarautz'en Itxaropena irarkolan, 1954.*

Guziok nai genduena, duela ia ogei urte "Ibar"-ek eskatzen zuena, eskuetan daukagu: Axular'en "Gero" argitaraldi berri batean.

Lotsagarria zan benetan euskal-literaturaren lanik ederrentzat ao batez aitortzen dugun liburu au ain gutxi ezagutzea, Urkixo jaunak leen argitaraldia dan danean bere aldizkarian, zoritxarrez ez osorik, eman zigun arren. Olakorik, egia, etzaigu guri bakarrik gertatzen, gaztelerazko zenbait klasiko ere, geientsuak ezpadira, geiago aipatzen baitira irakurri baiño. Aberatsak galera andirik gabe egin dezaketena, ordea, etzaie beartsuei egoki. Eta nor gu baiño beartsuago gai onetan?

Emen duzu, beraz, irakurle, euskera, diotenez, goi-maillaraiño jaso duen liburua. Liburu ori gaiñera, zure nekea aalik eta arintzearren, oitua zauden erara moldatu dizute. Eztezazula, bada, zabarkeria edo uste okerren bat dala bide, eskuetatik utzi.

Ezta au gure euskera, esango duzu apika. Egia diozu: ezta ez gaurkoa ez emengoa. Oroi zaite ordea euskera eztala, maiz —oker baldinbada ere— uste dugun bezala, gure etxeko izkera, ez gure errikoa, ezta gure eskualdekoa ere. Geixeago da euskera, Jaunari eskerrak, eta zorigaiztokoak gu inguruko mendietatik aruntz begiak luzatzen ezpadakigu. Asieran kostako zaizu pixka bat bear bada, eta orduan ere argitaratzalleak lagunduko dizu egiñalean, zenbait itz eta esaera azalduz; baiña pittin bat bakarrik saiatzan bazera, eztuzu gero oztoporik izango. Euskeraren muña bat baita alde eta aldi oro, axaleko zenbait bereizkuntza baztertu ezkeru.

Eta eztezazula Jainkoagatik gutxietsi, garbizale orrekin ari naiz, nai bezain garbi ezterizkiozulako. Garbitasuna antzua da emen ere: eztu umerik izaten. Izkuntza mintzabide bat besterik ezta; obeto esan, gizonak duen mintzabidea, orren ondoan beste guziak eskas eta ezerez

baitira. Euskera ezta txukun eta ederki bildurik, auts-apurrik gabe, kanpotarrei erakusteko gorde bear dugun bitxia edo jostailua, zenbait etxetako liburuen antzera. Dirua edo gure probetxurako asmatzen dugun edozein tresna bezala, erabiltzeko da, eskuz-esku eta aoz-ao ibiltzeko. Ibillian, jakina, galdu bearko du arako leengo garbitasun eta ditzira ura, baiña orren orde gero ta leunago, egokiago, erabilkorrago biurtuko da.

Asko-jakina zan Axular eta mutilla, gaiñera, zekiena esaten. Dexte-
pare'k, leenengo euskal-autoreak, plazara atera nai zuen euskera etxe-
zokotik. Lizardi'k, oraintsuago, ezkon-bidai luzea egiñarazi zion erriz
erri. Baiña ezta asko, zernaitarako izateko, izkuntza bat erriz-erri
ibiltzea: aldiz-aldi eta garaiez-garai ere ibilli bear du, errietan ba-
rrena eta denboretan barrena egin dituen ibillaldietatik aberastasun
ugari jasotzen baitu. Batez ere, Aita Villasante'k ederki dion bezala;
“...beti dakar antzin-aldiko kutsu berarizko hori, oiharzun hori, eta
horrek, arno zaharrari bezala, prestutasun bihurtzen derauko”.

Axular'en garaikoeak —Pizkunde-arokoeak alegia, bera ere, be-
randu xamar jaiogatik, orietakoa baitzan— antziñako Greko eta Erro-
marrak autu zituzten maisutzat, eta ez izkuntza-gaietan bakarrik. Auto-
re zaar aiek norknai bezain ongi ezagutzen zituen Axular'ek, eta aien-
gandik amaika gai, esaera, ipui eta gertakari artu zituen eta euskeraz
eman. Beren izkuntzak garai ortan asko aberastu, trebetu eta gaitu
ziralakoa daude Europa'ko jende guziak. Guk, bear bada, aberasta-
sun oriek guziak pozik emango genituzke Arri-aroko garbitasunaren
truke, baiña gogoak eman bear liguke bein edo bein ez ote dan arri-
tzeko Jainko eskuzabalak, beste guziak zoratzen zituelarik, guri baka-
rrik jakinduria ematea.

Axular'en azalaz, izkeraz, naikoa eta geiago esan da. Gatozen ma-
mira. Etzan Axular “euskera lantzen” ari: besterik zeukan buruan.
Eta gizonak —beti bere buruari begira egon gabe— besteri laguntzen
dionean bere burua jasotzen duen gisa, orrelaxe lantzen dira izkun-
tzak ere: gauza eder, bear, jakingarriak adierazteko bide biurturik.

Eta Axular'ek bere kideei esaten zienak badu oraindik ere indar
eta mami. Gizona eta gizartea ederki ezagutzen zituen; bazekien ere
zer komeni zaion egitea gizonari lurrean aalik ongien bizitzeko eta
betiko bizia eskuratzeko. Zekiena adierazteko, berriz, zenbat gogoeta
sakon, zenbat itz zorrotz, zenbat aukerako exemplu! Etzaitu, ez, as-
pertuko aren sermoiak, ezpaita bizpauru lagun elizkoirentzat baka-
rrik ari, guzientzat baizik: ordukoentzat eta gaurkoontzat. Guziok ar-
kituko dugu zer ikasi.

Argitaldariak, euskal-lanetan ain ezagun dugun Lekuona'tar Ima-
nuel apaiz jaunak, ederki baiño ederkiago burutu du bere eginkizuna.

Gaurko eta onerako egokiro antolatu du Axular'en liburua, guretzat beaztopagarri izan zitezkean zenbait xeetaşun besterik ukitu gabe. Aitzin-solas ederra ezarri dio gaiñera, izkuntzaz bere lanak bezain dotore eta jakingarriz ederki ornitua. Gauza izkutuak arkitzen oitua dagoen begi zorrotzak Axular'en biziari buruz ere zenbait argitasun agertu dizkigu.

Uts-billa asiko bagiña ere, ez genduke noski askorik arkituko. Textua eraberritzean gauzatxo bat egin da oker, one ustez: Axular'ek *semék*, *semén* eta antzekoak jarri zituenean *semeen*, *semeek* eta abar a'ldatzea. Axular'ek idatzi zuena baita gaur euskaldun askok, geienek bear bada, esaten dutena, baita noski berak eta ingurukoek esaten zutena ere. Ezta ori, ene iritziz, bokal luzea adierazteko bidea, doñua edo azentua bokal orrek zeramalakoa baizik.

Lekuona jaunak erri-izkera geiegitxo jasotzen duela ere esango nuke, ori egiteko literatur-izkera beeratzen baitu. Ezta naitaezkoa, batetik, bi mota aukeraren etsai izatea. Bestetik, adibidez, iñork esaten aal du Fray Luis de León edo Montaigne edo Francis Bacon'en izkuntza baiño ederragoa zanik orduko edozein Peru nekazari edo Matxin urtzailerena? Nik eztut beintzat orain arte entzun. Jatorragoa, bai, izango zan agian, aurrekoen oiturei estuago lotua, baiña, zer egingo zukean nekazari orrek edo urtzaille orrek besteek esan zituzten gauzak esan bear izan balitu? Berriz ere: argia guretzat bakarrik piztu aal du Jainkoak? Beste guziak itsutu egin aal ditu? Gatozen mamira, eta mamia adierazten saia gaitezen eta izkuntza saia dezagun.

Nere iritzikoak diranentzat ere, ordea, barkakizun da au guzia. Eta nola ez, besteak beste, Lekuona jaunak, erri-izkuntza-zale porrokatuak, "besteari" alako mesedea egin dionean?

Juan Ramón Jiménez. PLATERO TA BLOK. Ametzaga'tar Bingen'ek euskeratua. Montevideo, 1953.

Eztu begi txarra Ametzaga jaunak itzul-gaiak autatzeko. Jaiotza arrigarriak izaten dira noizean bein, oso noizean bein, mundu onetan, Juan Ramón Jiménez'en ume onena bezalakoak. Ain zakar, naasi, gogaikarri dan gure mundu au poesi uts, eder, garbi biurtzen zaigu emen. Agerian daukagu gure begi kamutsak ezin arki zezaketeen gauzen edertasun gordea. Ara astoa, zarpail eta itsusi derizkiogun abere-txo ori: emen ikasiko dugu leun eta biguin dala, ala uste ezpadugu ere, ezurrik ezpalu bezalaxe.

"Hamlet"-en ondoren eman digun itzul-lan au ura baiño ariñagoa —errazagoa ere zan-ta— eta izkeraz jatorragoa iruditzen zait. Lanbide zail eta nekagarri onetan aurrera eta aurrera dijoakigu Ametzaga

jauna. Eztut alare ukatu nai badituela, ene ustez beintzat, zenbait gogorkeri, eta gogorkeriak zelai zabal onetan nabarmenago dira Shakespeare'ren malkarretan baiño. Gaiñerakoan, itzez ugari, ugariegitxo ere bai aukeran, irakurleak ezpaikaude olako aberastasunera oituak.

Zorretan gaude, beraz, berriz ere, euskaldun guziok Ametzaga jaunarekin. Eta baita Juan Ramón'ekin ere. Eztuzute liburutxo onetan ikusi besterik ari zuzendu dion eskutitz ederra. Eskerrik asko, biotzbiotzez.

Domingo Agirre. KRESALA. "Kulixka-sorta", Itxaropena. Zarautz, 1954.

Agertu da, "Itxaropena"-ri eskerrak, irugarren aldiz Domingo Agirre'ren "Kresala". Bearrezkoa zan, izan ere. Euskal-novelak ezтира asko —eta au bezala erderara itzuliak izanak gutxiago— eta azkenengo argitaraldia, Durango'n 1906'ean egiña, etzan erraz arkitzen.

"Kresala"-ren izena ezta "Garoa"-rena ainbat edatu. Onek duen poesi-igurtzi ura falta zaio nonbait, euskaldunak baserri urrutietan eta mendi-bazterretan arkitu nai lukean paradisu galduaren oroitzapen ezti-mingotsa.

Aukerakoa zan Agirre novelarako: begi-belarri-sudur erneak zituen eta sumatzen zuena adierazteko esku arin ta zeatza. Or dauzka orrialde crietan, egia dan ala ez bere begiz ikusi nai lukeanak, Arranondo'ko kale mear, oker, aldapatsuak, itsasoaren (eta itsas-gizonen) zalapartak eta bazter guzietatik darion arrai-usaia.

Eztut onenbestez esan nai Agirre'k etzuela barrena begiratzen. Gizonaren biotzeko izkutuen berri ere bazekien —etzuen lanbide txarra orretarako—, baiña Pereda eta Rochel'en gisa, sortzen zituen gizakiek etzuten gaurko noveletan ageri diran zenbaitek adiña azpil, biurgune ta zoko illun.

"Garoa"-ren izkerak ere badu "Kresala"-renetik alde. Bata Gipuzkoa'ko eta bestea Bizkaï'ko izkeran daude, baiña enaiz ortaz ari. Bata eta bestearen artean euskal-literaturarentzat ondorenik andieneko liburua agertu baitzan: 1905-6'reko Azkue zanaren Iztetgia, arri zuriz markatu bear gendukean aldi-muga.

Orain "Itxaropena"-k mamiz leen bezain eder eskeintzen dizu "Kresala", eta azalez iñoiz baiño ederrago. Santos Etxeberria'renak dira edergarriak, leen egin izan dituenei batera zorrik eztietenak. Itzurre bikain bat jarri dio gaiñera Aita Onaindia'k.

L. M.

Milla euskel-olerki eder

Poztu gaitzen! Ez da gutxigorako. Arrigarria bait da! Poesirako ain leku gutxi gelditzen dan mundu ontan euskerazko liburu berri bat agertua da *MILLA EUSKEL-OLERKI EDER* deritzana. Au da: milla bertso-lan eta puska auta liburua. Itz-neurtu sail ori guztia jaso, bildu, banatu ta eskeñi digun langille ausarta purrukatur Aita Onaindia karmeldarra izan dugu.

Kemena bear zan orrelako asmoa aurrera eramán al izateko eta ezin uka Onaindia A.'k adorea gañezka izan dunik. Bertsoaldi ori guzia aztertu ta aukera egin gero liburu bat osatzeko lan gaitza zan.

Idazti bikain, jori ta mardula; txukun jantzia A. Onaindia'k zuzendurik Zarautz'ko Itxaropena'k argitaratu diguna.

Liburu eder ortan oraindiano euskel Olerki osoa arkitzen dugula esan diteke: antziñako guda-kanta zaarretatik asai-ta egundano gazte berri-zaleen itz-neurtu "zazpiki"-etaraño. Bidez-bide erritar bertso, maite lelo, irri-kopla, jainkotiar kantika ta gure liriko ikasien olerki garaie-nak agertzen dizkigularik.

Liburu ortan gure bertsolari ta poeta ezagun guziak daude. Ta inor gutxik ezagutzen dituen batzuek ere bai. Ez zan errez aukera egitea. Al zan geienetatik zerbait agertu zedin puska asko baztarrean utzi bear izan ditu.

MILLA EUSKEL-OLERKI EDER antologi antzeko liburua dugula esanez guzia adierazia dago. Beraz, mendez-mende, gizaldiz-gizaldi sailka ta aroz banatuak olerkari ta itz-neurtuen izenak jarririk daude, zer-nola ta gañerako xehetasunaz inguratirik.

Jakingale danak ba du nun ase bere egarria. Eta euskal-literaturan -berek ez uste arren- motz eta ezjakin diranak, eta okerrago dana "*ikasi nai ez dutenak*" isilik egotea obe dute.

Emendik aurrera idazle aundizat dauzkagun zenbait euskaldun epel eta txepelek ez dute eskubiderik euskel-literatura gaiez botatzén dituzten "aleak" jaurtitzeko. Alegia: ez dugula izan olerkari aundirik; urlia ta sandia ezkerro ez dula inork ezer goitar egin. Abar eta abar. Leen ere nun ikasi bazuten: Fr. Michel, Salaberry, Manterola, Azkue, A. Donosti ta beste bildumetan.

Orain A. Onaindia'ren liburu bikaina dala-ta alperrik da aitzeki-maitzeki ibiltzea. Artobero usairik gabe esan dezakegu: Euskal-Olertia ugari ta goitar dala ta beste edozein erritakoa bezin eder ta bikaina, bakoitzaren neurriaren arabera.

Poeta geiegi! esan lezake norbaitek, Ori da emana! Parnaso'ko bidera lotzen diran guziak ondea ez dira gallurreraño igotzen. Geienak bidean dauden istil eta zingiretan erortzen dituzu gizarajoak! Juan Pablo Forner irizle zorrotzak orrelakoak "igelak" deitzen ditu; gure artean esate baterako: azpeitiarrak.

A. Onaindia'k maite ditu iñon diran euskal-olerkari guziak. Bikaintasunari ezik ugaritasunari leku eman dio. Leku oparo ta zabal-legia bear bada. Bertan bein-beineko olerkari asko sartu ditu, bertso-gintzan gaztearoko pekatari beşterik izan ez diran batzuek. Guziak bildu ditu bere galtzarpe beroan gure praille mauka zabalak. Aukera ez da danen gogoko izango. Baiñan ezin ukatu nekearen beldurrik gabe arduraz eta gartsu lan izugarri bat burutu duna.

Lenago paper zar antziñako aldizkari ta liburutan sakabanatua zegona orain idazte eder ta mamitsu batean eskeñi digu ongi xehetu ta apain jantzia.

Utsegite ta okertxo batzuek oartzeke erantsi zaizkio orratiokan, damurik, baiñan azkenaldera geientsuenak zuzentzen ditu; eta geditzen diranak irakurle erneak ausnar litzake.

"MILLA EUSKEL-OLERRI EDER" liburu bikain onek euskaldun sendi ta etxe guzietan bear luke toki berezi bat. Gure jatorriko altxor eta gordagaillurik miñena bait dugu. Begien aurrean eta erabat biotz-barnean beti bear genukena gure asaben arma-arri ta larrutxizko agiriak baiño areago.

Ori dagite ongi azitako errialdeak, bere burua ukatzen ez dutenok, Ain zuzen prantzeraz "*Trésor de la Poésie Populaire*" deritzan liburu aundi bat argitara berria da Paris'en. Bildutzaille Mr. Claude Roy dezute. Antzeko liburu asko dira lendanik beste errialde nagusi orotan. Guk, gure txikian ez gutxiagi izan nai. Guri bearrezkoago zaiguna esango nuke. Ez da ameskeritan ibiltzeagatik edota eguneroko egi garratzetatik igesi egiteagatik; ez.

André Malraux idazlearen itzekin esanda: "L'art est la lutte contre le destin". Gure olertia bada etorkizunari buruz erasotzea da. 1955 garraren urteari asiera ona eman diogu. Jarrai zagon ortan.

IBALAN